

Criteria voor de beoordeling van schoolboeken Nederlands voor de eerste graad secundair onderwijs

VON(K)-Werkgroep Schoolboeken¹

In dit artikel presenteren we de criteria² die de juryleden gehanteerd hebben bij hun beoordeling van de schoolboeken Nederlands voor de eerste graad secundair onderwijs (gemeenschappelijke vorming). Ze hebben uitsluitend betrekking op totaalmethodes die alle onderdelen van het vak Nederlands bevatten. De criteria vallen in vier categorieën uiteen: *vakinhouden*, *didactische aanpak*, *gebruiksvriendelijkheid* en *uiterlijke vormgeving*.

Voor elk van die categorieën hebben we vragen geformuleerd, die genummerd zijn en in vetjes weergegeven. Onder elke vraag staan aandachtspunten opgesomd die de beoordelaars moesten helpen bij de doortichting van de schoolboeken. Ze geven een indicatie van wat wij onder een 'goed' schoolboek Nederlands voor de eerste graad secundair onderwijs verstaan. Alle vragen hebben uitsluitend betrekking op het leerlingmateriaal (leerlingboek en werkboek), tenzij anders vermeld.

De vragen beginnen allemaal met de zinsnede '*In welke mate*', wat impliceert dat de beoordelaars een gradatie moesten aangeven door een score toe te kennen op een vierpuntschaal: ++ / + / - / --. Een positieve score betekent dat het schoolboek zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht de

opgesomde aandachtspunten op voldoende wijze behandelt (+ goed; ++ heel goed). Gebeurt dat niet of op een slechte manier, dan kende de beoordelaar een negatieve score toe (- slecht; -- heel slecht). Bij het samenvoegen van de individuele scores tot een gemeenschappelijk jury-oordeel is ook een twijfelzone ingevoerd (+- en -+).

Voor een beschrijving van de achtergrond waartegen en de manier waarop dit vergelijkend warenonderzoek is uitgevoerd, verwijzen we naar de inleiding op dit themanummer. De resultaten van de jury-beoordelingen vindt u in het artikel *Gewikt, gewogen en goed beVONden?*. We hopen dat dit beoordelingsinstrument ook zijn diensten zal bewijzen aan vakgroepen Nederlands die er in de toekomst zelf mee aan de slag kunnen.

Categorie 1: VAKINHOUDEN

BELANGRIJK: In de eerste drie vragen over de vaardigheden mag het woord 'leerstofelementen' *niet* worden opgevat als leerstof die moet begrepen en eventueel gememoriseerd worden. De vragen willen wel achterhalen

- of er in het schoolboek aanzetten, voorbeelden, opdrachten en dergelijke worden geboden voor deze vaardigheden;
- of er ook structurerende, inzichtgevende elementen in dit verband worden gegeven.

1 In welke mate bevat het schoolboek de volgende leerstofelementen voor de MONDELINGE VAARDIGHEDEN (spreken en luisteren)?

Aandacht voor

- taalgebruik in verschillende (meer of minder formele) communicatieve situaties
- globaal en doelgericht luisteren
- doel- en publiekgericht spreken
- verschillende doelen in de monoloog, dialoog, polyloog (bv. verkrijgen of geven van informatie, weergeven van de eigen mening, overhalen tot handelen)
- formele aspecten van de monoloog/dialoog/polyloog
- verbale en dramatische expressie

2 In welke mate bevat het schoolboek de volgende leerstofelementen voor de vaardigheid LEZEN?

BELANGRIJK: De volgende aandachtspunten gelden zowel voor zakelijke als fictionele teksten.

Aandacht voor

- verschillende manieren van lezen (bv. globaal, zoekend, voorspellend, studerend lezen)
- het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte(n) van de tekst
- het onderscheid tussen feiten/meningen, mededelingen/voorbeelden
- de relatie tussen tekstelementen (bv. middel/doel, oorzaak/gevolg, algemeen/voorbeeld, chronologisch verband), zowel expliciet (door middel van signaalwoorden) als impliciet
- de bedoeling en het referentiekader van de schrijver
- de functie van vormelijke kenmerken zoals beeld, lay-out, indeling in alinea's
- het beoordelen van de gelezen tekst
- de specifieke kenmerken van een aantal zakelijke en fictionele tekstsoorten
- het gebruik van informatiebronnen en -systemen (bv. woordenboek, encyclopedie, bibliotheek)

3 In welke mate bevat het schoolboek de volgende leerstofelementen voor de vaardigheid SCHRIJVEN?

BELANGRIJK: De volgende aandachtspunten gelden zowel voor zakelijke als creatieve schrijfopdrachten.

Aandacht voor

- taalgebruik in verschillende (meer en minder formele) communicatieve situaties
- publiekgericht schrijven (bv. voor bekende leeftijdgenoten, een onbekende volwassene)
- doelgericht schrijven (bv. het geven of verkrijgen van informatie, overhalen tot handelen)
- de passende taalgebruiksconventies (in verband met spelling, interpunctie, kenmerken van specifieke tekstsoorten, uiterlijke verzorging, structuur, formeel/informeel taalgebruik)
- tekstopbouw en samenhang (zoals tekststructuren, een logische lijn)
- formuleren (bv. gepast, correct, aantrekkelijk, duidelijk)
- beoordelen (en herschrijven) van eigen en andermans teksten

4 In welke mate bevat het schoolboek de volgende leerstofelementen voor het onderdeel FICTIE?

BELANGRIJK: Onder 'fictie' verstaan we alle vormen van fictionele 'teksten', zowel gedrukt (bv. jeugdroman, strip, gedicht) als audio-visueel (bv. theateropvoering, luisterspel op de radio, televisiefeuilleton, film,...).

Aandacht voor

- de esthetische functie van communicatie
- de expressieve functie van communicatie
- de specifieke kenmerken van een aantal fictionele tekstsoorten (bv. verhalen/jeugdromans, dialogen/toneelteksten, versjes/gedichten, strips, TV-series)
- het denken en handelen van personages, de situatie, de relatie tekst/werkelijkheid
- de waarde van de tekst voor henzelf en voor anderen
- de relatie tussen verbale en beeldtaal (bv. opvoeringsgericht lezen van een jeugdtonneeltekst, de vergelijking tussen een jeugdroman en de verfilming ervan)
- leesbevorderende activiteiten, waardoor het lezen van fictionele teksten wordt gestimuleerd (genietend lezen, leesplezier)
- expressief lezen
- doelgericht kijken (zich bewust zijn van het kijkdoel en bereid zijn om doeltreffend en gericht te kijken)

5 In welke mate bevat het schoolboek de volgende leerstofelementen voor het onderdeel TAALBESCHOUWING?

BELANGRIJK: Onder 'taalbeschouwing' verstaan we reflectie ter ondersteuning van de eigen taalvaardigheid en reflectie op bepaalde taalverschijnselen.

Aandacht voor

- reflectie vanuit een concrete context op de volgende aspecten van het taalsysteem:
 - woordsoorten herkennen
 - inzicht in de woordvorming en de mechanismen van de taal om de woordvoorraad aan te vullen
 - zinsdeelsoorten herkennen
- zinvolle en creatieve oefeningen voor woordenschat, spelling, grammatica, d.w.z. geïntegreerd en in een concrete context ingebed
- enkele kernbegrippen met betrekking tot bepaalde sociale taalverschijnselen (bv. taal en communicatie, standaardtaal en taalvariëteiten, een- en meertaligheid, vooroordelen en rolgedrag in taal)
- de rol en waarde van taalnormen in de maatschappij
- manipulatief taalgebruik (bv. figuurlijk taalgebruik, clichés, persuasieve en suggestieve elementen)

6 In welke mate bevat het schoolboek de volgende leerstofelementen voor het onderdeel MASSAMEDIA?

BELANGRIJK: Onder 'massamedia' verstaan we pers, radio en televisie als verspreiders van niet-fictionele 'tekstsoorten' (bv. informierend, beschouwend, directief).

Aandacht voor

- de invloed van massamedia zodat de leerlingen een kritische ingesteldheid verwerven
- verschillen tussen verbale en beeldtaal
- de maatschappelijke rol van de media (productie en distributie)
- het taalgebruik van de media (bv. informatief, opiniërend, manipulatief)
- doelgericht kijken (zich bewust zijn van het kijkdoel en bereid zijn om doeltreffend en gericht te kijken)
- verschillende informatiebronnen en -systemen (bv. woordenboek, encyclopedie, vraaggesprekken, audio-visuele media, schriftelijke en geautomatiseerde informatiebronnen, bibliotheek)

7 In welke mate bevat het schoolboek de volgende leerstofelementen voor INTERCULTUREEL ONDERWIJS?

Aandacht voor

- verschillen en overeenkomsten die samenhangen met etnische en culturele achtergrondkenmerken
- taalbeschouwingsonderwijs vanuit verschillende talige en culturele perspectieven (bv. clichés en stereotypen)
- 'tekst'onderwijs (fictioneel en zakelijk) vanuit verschillende talige en culturele perspectieven (met betrekking tot de keuze van thema's, teksten, de formulering van vragen en opdrachten, illustraties)

Categorie 2: DIDACTISCHE AANPAK

8 In welke mate leert de leerling strategisch handelen?

- a mondelinge vaardigheden (spreken en luisteren)
- b lezen
- c schrijven
- d kijken

Aandacht voor

- de voorkennis en ervaringen van de leerlingen
- de voorbereiding van een taak, o.a. door te werken met eenvoudige communicatieplannen (doel, publiek, bestemming, situatie, inhoud en vorm)
- een gestructureerde en planmatige uitvoering
- de evaluatie van het taalgebruik (produkt) of het eigen handelen (proces)
- reflectie op het taalgebruik, de communicatieve situatie en het eigen handelen

9 In welke mate is de leerstof gericht op de transfer van kennis en vaardigheden?

Aandacht voor

- systematische integratie van vaardigheden, bv. mondelinge en schriftelijke communicatie, luisteren en spreken
- systematische integratie van de verschillende vaardigheden (luisteren, spreken, schrijven en lezen) met andere vakonderdelen (bv. fictie, taalbeschouwing, intercultureel taalonderwijs)
- de toepassing van kennis, deelvaardigheden in communicatieve situaties (totaalvaardigheden)
- verbanden tussen functionele (voor hun leefwereld maatschappelijk relevante) en studievaardigheden
- dwarsverbanden en integratie met andere vakken (wat vaardigheden, inhoud, tekstkeuze betreft)

10 In welke mate is de leerstof leerlinggericht opgebouwd?

Aandacht voor

- de motivering van leerlingen, o.a. door hen op de hoogte te brengen van de leerdoelen, door een aantrekkelijke en gevarieerde tekstkeuze aangepast aan hun leeftijd, door realistische en functionele communicatieve situaties
- ervaringsgericht onderwijs, d.w.z. aansluiten bij de leefwereld (objectief) en de beleavingswereld (subjectief) van de leerlingen wat de keuze van thema's, teksten, voorbeelden en situaties betreft
- voortdurende stimulering en aantrekkelijkheid

11 In welke mate bevordert een geleidelijke opbouw de taalvaardigheidsontwikkeling van de leerling?

- a** mondelinge vaardigheden (spreken en luisteren)
- b** lezen
- c** schrijven

Aandacht voor

- systematische herhaling, verdieping en uitbreiding
- duidelijke structuur en dosering
- cumulatieve opbouw waarbij de complexiteit van de leerstof geleidelijk toeneemt
- passende keuze uit inductieve (eerst oefeningen en observaties en dan theorie) en deductieve leeractiviteiten (eerst theorie en dan oefeningen of toepassingen)
- afwisseling tussen deelvaardigheden en totaalopdrachten

12 In welke mate houdt het schoolboek rekening met het leerproces dat de leerling volgt (leren leren)?

Aandacht voor

- 'gids' of structuur die de leerling door het schoolboek loodst
- het maken van onderscheid tussen hoofd- en bijzaken (bv. schematiseren, samenvatten)
- het leggen van (dwars)verbanden en inzicht in structuren
- zelfstandig leren werken (bv. voldoende instructies, uitleg, toetsmateriaal)
- aanwijzingen om het eigen werk te evalueren
- reflectie op de taak en op het leerproces/de leerresultaten
- probleemoplossende methodes

13 In welke mate houdt het schoolboek rekening met leerlingen uit technisch gerichte opties?

Aandacht voor

- een aantrekkelijke tekstkeuze voor dat type leerling
- een aangepaste moeilijkheidsgraad van de vragen en opdrachten

Categorie 3: GEBRUIKSVRIENDELIJKHEID

BELANGRIJK: In deze categorie gaat het om de gebruiksvriendelijkheid van de **leerlingboeken** (vragen 14-17) en de **handleiding voor de leerkracht** (vragen 18-22).

LEERLINGBOEKEN

- 14 In welke mate zijn uitleg, instructies en dergelijke helder en begrijpelijk geformuleerd?
- a leerlingboek
 - b werkboek

- 15 In welke mate bevat het schoolboek gevarieerde oefeningen?
- a leerlingboek
 - b werkboek

Aandachtspunten

- bevatten het leerlingboek/werkboek gevarieerde oefeningen?
 - . gesloten/open
 - . individueel/tweetal/groepjes/klas
 - . affectief/cognitief
 - . deductief/inductief
 - . kort/omvangrijk
- bevat het werkboek verdiepings- en uitbreidingsoefeningen?

- 16 In welke mate bevat het schoolboek gevarieerde onderwerpen/thema's?
- a leerlingboek
 - b werkboek

- 17 In welke mate is het schoolboek origineel en 'lichtvoetig'?
- a leerlingboek
 - b werkboek

Aandachtspunten

- bevat het leerlingboek/werkboek creatieve en originele oefeningen en voorbeelden?
- is het leerlingboek/werkboek ook relativerend (bv. humor, cartoons)?
- zijn er andere dan problematiserende onderwerpen?
- is er ruimte voor genieten?

HANDLEIDING VOOR DE LEERKRACHT

18 In welke mate ondersteunt de handleiding de leerkracht in didactisch opzicht?

Aandachtspunten

- wordt de onderwijsvisie achter het schoolboek geëxpliciteerd?
- bevat de handleiding suggesties voor de didactiek?
- worden er alternatieven geboden, bv. werkvormen, leerstof, oefeningen, materiaal?
- geeft de handleiding achtergrondinformatie (in verband met de behandelde lesonderwerpen) die de leerkracht ondersteunt bij het voorbereiden en geven van de lessen?

19 In welke mate zet de handleiding aan tot leren buiten de klas?

Aandachtspunten

- geeft de handleiding suggesties voor klaslokaal-overstijgende activiteiten, zoals bv. bibliotheekbezoek, stadswandeling, interviewopdrachten?

20 In welke mate streeft de handleiding naar efficiënte tijdsbesteding?

Aandachtspunten

- is er voldoende materiaal?
- ondersteunt de handleiding differentiatie (bv. diagnostische tests, uitbreidingsoefeningen)?
- worden er suggesties gegeven in verband met het maken van een jaarplan en een timing?

21 In welke mate besteedt de handleiding aandacht aan zwakke en aan sterke taalleerders?

Aandachtspunten

- zijn er remediëringsopdrachten voor de zwakke taalleerders (bv. dyslectici, anderstalige nieuwkomers) opgenomen?
- wordt er uitbreidingsstof voor de sterke taalleerders voorzien?

22 In welke mate voorziet de handleiding in gepaste evaluatiemogelijkheden?

Aandachtspunten

- worden er modellen van toetsen opgenomen?
- zijn de toetsen representatief voor het schoolboek?
- leveren de toetsen voldoende informatie over de leervorderingen van de individuele leerling?
- stimuleert de handleiding tot permanente evaluatie van/door de leerlingen (bv. het aanleggen van dossiers of portefeuilles)?
- bevat de handleiding gebruiksklare (voor elke leerling fotokopieerbare) evaluatieformulieren voor het evalueren van spreken en luisteren, schrijven, expressie?

Categorie 4: UITERLIJKE VORMGEVING

23 In welke mate zorgt de uiterlijke vormgeving van DE HANDLEIDING EN/OF HET LEERLINGBOEK ervoor dat de leerkracht snel inzicht krijgt in de opbouw?

Aandacht voor

- inzicht in doel van de les
- kern van de leerstof
- opbouw, organisatie en duur van de les
- verband met voorgaande en volgende lessen

24 In welke mate zorgt de uiterlijke vormgeving van HET LEERLINGBOEK ervoor dat leerlingen snel inzicht krijgen in de opbouw?

Aandacht voor

- een gebruiksaanwijzing zodat de leerlingen weten hoe het schoolboek in elkaar zit en hoe ze het kunnen gebruiken (eventueel legenda voor gebruikte symbolen)
- een helder overzicht van de leerstof (bv. inhoudsopgave)
- een uitgebreide index zodat leerlingen de uitleg van een handeling of bepaald begrip zelf makkelijk terug kunnen vinden
- een duidelijke markering van de kern van de leerstof

25 In welke mate is de vormgeving van HET LEERLINGBOEK functioneel en duidelijk?

Aandachtspunten

- zijn eventuele tekeningen, illustraties en foto's functioneel?
- wordt er gebruik gemaakt van verhelderende schema's (visualiseren van de leerstof)?
- is er sprake van een heldere, zichzelf wijzende lay-out (bv. duidelijk onderscheid tussen theorie, uitleg, instructie, oefening)?
- zijn er voldoende 'wit-ruimten', zijn lettergrootte en lettertype goed leesbaar, wordt de kern van de leerstof gemarkeerd door de lay-out?

26 In welke mate is eventueel AUDIO-VISUEEL MATERIAAL duidelijk en van goede kwaliteit?

27 In welke mate is het schoolboek IN ZIJN GEHEEL (leerlingboeken en handleiding) verzorgd uitgegeven en stevig?

Noten

- 1 *De VON(K)-Werkgroep Schoolboeken bestond uit Wilfried De Hert, Veerle Geudens, Rita Rymenans, Jo Van den Hauwe en Luc Vercammen.
Correspondentie-adres: Rita Rymenans, Romeinse put 50, 2650 Edegem.*
- 2 *Met dank aan Chris Cuyves, Frans Daems, Jacques De Maere, Ron Oostdam, Roger Roger, André Scheers en Theo Witte voor hun kritische commentaren op vroegere versies van deze criterialijst.*

A D V E R T E N T I E

VISUM - EEN TAALBOEK VOOR JOU !

N E D E R L A N D S

"Basisboek 1"
DIN A4
160 pag.

BASISBOEK
•
WERKBOEK
•
HANDLEIDING

"Basisboek 2"
DIN A4
166 pag.

Visum opteert voor een communicatieve, thematische aanpak en laat de leerlingen reflecteren over taal. **Visum** biedt een brede waaier aan poëzie en teksten, zodat er gedifferentieerd gewerkt kan worden in een heterogene klas. **Visum** legt de klemtoon op creativiteit en wil kritische, zelfstandige leerlingen vormen.

* Als leerkracht kunt u een **gratis** exemplaar aanvragen van Visum 1 en 2 met het oog op klassikale invoering. Bel ons secretariaat op onderstaand nummer!

 die keure

OUDE GENTWEG 108 • 8000 BRUGGE • tel. (050)33 12 35